

van het 'heldendom': enerzijds een literair en verhaaltechnisch principe dat een bepaald personage met bepaalde karakterisering en stijlmiddelen tot centrum van de handeling maakt; anderzijds een plutarchische voorbeeldigheid die aan bepaalde historische figuren een speciale status verleent, en een morele voorbeeldfunctie ter navolging in het huidige tijdsgewricht. Het begrip 'held' staat aldus op het snijvlak tussen de poëtische en de publieke functie van dit soort literatuur.

Een geslaagde en waardevolle studie dus; waarbij ook de prettige schrijfstijl mag worden geprezen, en evenzeer de hoge kwaliteit van de productie en vormgeving, met talrijke verhelderende en goed gekozen illustraties. Natuurlijk resteren er desiderata. Janssens egalitaire behandeling van haar auteurs doet soms geen recht aan de status en invloed die sommige 'sterren' ook tijdens hun leven al hadden; wie de rol van de literatuur in het vaderlands historisme van de negentiende eeuw beschrijft zal misschien toch meer ruimte moeten inruimen voor Tollens en Bilderdijk dan hier gebeurt. Bovendien zullen de open buitenranden van het hier gekozen corpus uiteindelijk toch iets nadrukkelijker verkend moeten worden: met andere genres zoals de historieschilderkunst; met de Zuidelijke Nederlanden en het katholicisme; met de hier te lande gelezen vertalingen van buitenlands werk; met de geschiedschrijving en de vertogende literatuur. Maar dat zijn taken voor de toekomst die allemaal een helderder en duidelijker focus hebben gekregen dankzij dit belangrijke en boeiende werk. Janssens boek opent niet alleen interessante zichtlijnen in de geschiedenis van de negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur en herinneringscultuur, maar zal voor tal van andere historische specialismen en voor lange tijd als baken en oriëntatiepunt dienen.

JOEP LEERSSEN, UNIVERSITEIT VAN
AMSTERDAM

Huisman, Marijke, **Publieke levens. Autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt 1850-1918**

(Dissertatie Rotterdam 2008, Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel nieuwe reeks 9; Zutphen: Walburg Pers, 2008, 360 blz., € 39,95, ISBN 978 90 5730 619 8).

Publieke Levens, het boek waarop Marijke Huisman in november 2008 promoveerde aan de Erasmus universiteit, neemt je mee in de wereld van uitgever, recensenten en schrijvers van het autobiografische genre. 'Welke mensen konden zich in de periode 1850-1918 via de boekenmarkt profileren als auteurs van hun eigen leven, en aan welke codes dienden zij zich dan te houden?', luidt de centrale vraag waarmee zij richting gaf aan haar veelzijdig en indrukwekkend onderzoek. Bij het beantwoorden van die vraag combineert Huisman een boekhistorisch en een literatuursociologisch perspectief. Het gaat haar om zowel de productie, als de distributie en de consumptie van cultuur in de vorm van gepubliceerde autobiografieën.

Naast de materiële kant van het boekenbedrijf, kijkt zij – in navolging van de Franse cultuurhistoricus Pierre Bourdieu en de Amerikaanse letterkundige Thomas Couser – naar de symbolische macht of 'autoriteit' die bepaalt wie zich autobiograaf mag noemen en aan welke codes hij of zij moet voldoen. Huisman richt zich minder op het werk zelf, als wel op de context: zij beschouwt de wereld rondom de gepubliceerde autobiografie, de boekenmarkt en haar diverse spelers, als een strijdtoneel. Om die strijd in kaart te brengen begint Huisman met een hoofdstuk over de technische en organisatorische ontwikkelingen op de boekenmarkt in de bestudeerde periode. Op grond van een inventieve combinatie van kwantitatief en inhoudelijk bronnenonderzoek laat zij zien hoe de markt voor autobiografische teksten zich vanaf het midden van de negentiende eeuw sterk uitbreidde.

In het volgende hoofdstuk verschuift het perspectief van de aanbodzijde naar de wijze waarop uitgever de autobiografie 'in de markt zetten'. Uit een analyse van advertenties en andere

vormen van boekreclame komt Huisman tot de verrassende conclusie dat de individuele persoon van de autobiograaf zelden een verkoopargument was. De autobiografie werd niet verkocht als een intiem of persoonlijk genre, maar veeleer als een stichtelijk of historisch genre. De stichtelijke of religieuze autobiografie typeert Huisman als 'een vorm van propaganda voor een bevindelijk geloofsleven'. Deze publicaties waren erop gericht ongelovigen tot inkeer te brengen en zoekenden een hart onder de riem te steken. De historische of wereldse autobiografie werd aanbevolen als een 'getuigenis' waarvan men kon leren: als bouwstof voor een nieuw soort geschiedschrijving met aandacht voor 'het dagelijks leven'. Daarnaast werd zij ook gepresenteerd als een historisch verantwoord alternatief voor de moderne roman.

Aangezien de reclame voor autobiografieën een commercieel belang diende, richt Huisman zich voor de eigentijdse waardering van het autobiografische aanbod ook op de receptie. Wat verstonden tijdgenoten onder een goede autobiografie en welke eisen stelden zij in het verlengde daarvan aan de publicerende autobiograaf? Op grond van de beoordeling door recensenten in zes geselecteerde tijdschriften – waarbij een blad van katholieke signatuur helaas ontbreekt – schetst Huisman 'de contouren van de ideale biograaf'. Huisman maakt aannemelijk dat het beeld van de autobiografie als 'de ontwikkelingsgeschiedenis van een unieke persoonlijkheid' pas rond 1900 in zwang kwam, en dan nog maar mondjesmaat bij een kleine groep recensenten rond *De Nieuwe Gids*. In andere tijdschriften hielden de protestants-christelijke en liberale recensenten nog vast aan het criterium in welke mate de autobiograaf erin slaagde boven zichzelf uit te stijgen en de eigen persoon in dienst te stellen van een ideaal. Hier zien we hoe verkoopargumenten van de uitgevers en beoordelingen van het merendeel van de recensenten nauw op elkaar aansloten: ook voor de laatsten gold dat zij de autobiografie waardeerden als een 'uit het leven gegrepen' alternatief voor een afstandelijke geschiedschrijving, en als

een leerzaam alternatief voor de naturalistische roman – en dat men geen prijs stelde op bekentissen of persoonlijke details.

Op dit punt gaat Huisman de discussie aan met de gangbare benadering, die de autobiografie verbindt met de opkomst van een modern, individueel en historisch begrepen *zelfbewustzijn*. Door de verkoopargumenten en de receptie van een breed corpus aan gepubliceerde autobiografische teksten te bestuderen kan ze laten zien dat het autobiografische genre lange tijd juist niet verbonden was met introspectie. Daarmee sluit zij aan bij de bevindingen van de Rotterdamse historica Arianne Baggerman, die eerder liet zien dat autobiografische teksten uit de achttiende en negentiende eeuw zich niet in de eerste plaats kenmerken door hun introspectieve aard. Ook Huisman meent dat de opbloei van de autobiografie beter te verklaren valt uit een veranderd *historisch bewustzijn*.

Van de publicerende autobiograaf werd dus verwacht dat hij of zij het particuliere oversteeg en de eigen persoon ondergeschikt wist te maken aan een algemeen belang. Maar wat betekende dat nu voor de positie van vrouwelijke autobiografen op de boekenmarkt? Op welke wijze wisten zij zich via de publicatie van een boek als auteurs van hun eigen leven te profileren en het autobiografisch schrijverschap te claimen? In het laatste hoofdstuk staat Huisman hier uitvoerig bij stil. Haar marktverkenning laat zien dat vrouwelijke autobiografen in de onderzochte periode ongeveer eenvijfde van het aanbod vertegenwoordigden, waarbij vooral de categorie 'stichtelijke lectuur' (bekeringsgeschiedenissen) ruimte bood voor voorbeeldige vrouwenlevens. Daarnaast ging de opkomst van de vrouwenbeweging gepaard met de publicatie van autobiografieën uit die kringen. De menswording van vrouwen vereiste dat zij zich ook als schrijvers presenteerden, maar slechts weinigen bleken bereid of kregen de kans zich te laten betalen voor hun publieke leven.

Huisman biedt een nieuw en intrigerend inzicht in de problemen die vrouwelijke autobio-

grafen ontmoetten wanneer zij zich als auteur van hun eigen leven wilden profileren. 'Ze schreven hun levens niet zelf of verdwenen tijdens het publicatieproces uit hun eigen tekst, en in de regel verschenen hun autobiografieën postuum', zo concludeert Huisman. 'Wie zich liet betalen voor het eigen levensverhaal, verkocht als het ware zichzelf'. Vooral voor vrouwen die hun optreden in de publieke sfeer verantwoordden door de nadruk te leggen op hun 'roeping', leverde dat problemen op. Dan was een postume autobiografie de beste optie: de vrouwelijke autobiograaf hield de controle over haar eigen levensverhaal, maar omzeilde de associaties met geld, broodschrijverij en prostitutie. Vrouwen die het toch aandurften bij leven een autobiografie te publiceren, waren opvallend vaak afkomstig uit de wereld van het theater. Als 'publieke vrouwen' hadden zij kennelijk minder moeite met de autobiografie.

Met dit proefschrift heeft Marijke Huisman een boek gepubliceerd dat verder reikt dan de plaats van autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt in de jaren 1850-1918. Zij snijdt thema's aan over de plaats van de autobiografie en de betekenis van de sekse van de autobiograaf binnen de productie, distributie, receptie en consumptie van cultuur. Dat zijn thema's die ook voor een reflectie op de actuele plaats van de geschiedschrijving in het publieke domein van groot belang zijn. Wat is er nodig om ons (m/v) via de boekenmarkt – en in toenemende mate via audiovisuele media – te profileren als deskundig geschiedschrijver?

BARBARA HENKES, RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN

Vanacker, Daniël, *Een averechtse liberaal. Leo Augusteyns en de liberale arbeidersbeweging. Van activist tot antifascist. Leo Augusteyns en het Vlaams-nationalisme* (Gent: Academia Press/ Liberaal Archief, 2008, xi + 752 blz., € 45,-, ISBN 978 90 382 1242 5).

Oppervlakkig gezien lijken Nederland en België op elkaar, maar veel verder dan een overeenkomst in taal blijkt die overeenkomst niet te gaan. De sociaal/economische en politieke geschiedenissen zijn in werkelijkheid zo verschillend dat van een gelijkennis eigenlijk in het geheel geen sprake is. Na de afscheiding van de Belgen van het Koninkrijk der Nederlanden gingen beide landen hun eigen weg.

Uiteraard waren er in de wetgeving nog wel overeenkomsten zoals het ontbreken van kiesrecht voor grote groepen van de bevolking en het coalitieverbod. Deze gelijkenissen waren vooral het gevolg van de Franse bezetting die beide gebieden had getroffen.

Voor een kenner van de vakbondsgeschiedenis van Nederland is het bestaan van een liberale arbeidersbeweging een vrijwel onbekend iets als we de vroege geschiedenis van het Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond (ANWW) negeren. Daarom zou een dergelijk historicus zich al helemaal niet gauw wagen aan het schrijven van een biografie van een liberale vakbondsleider. Dat die leider dan ook nog radicale standpunten heeft ingenomen is binnen Nederlandse verhoudingen vrijwel ondenkbaar.

In België is de geschiedenis ook wat dat betreft anders. Daar heeft een liberale vakbeweging bestaan die soms wel zeer radicale standpunten innam. Een goede illustratie daarvan zijn het citaat en de beschrijving die de auteur geeft van het standpunt van de voorman van de Liberale Volkspartij die ook verbonden was aan de Antwerpse liberale arbeidersbeweging. Deze Augusteyns (1870-1945) zei dat 'alle kolonisatie, ondernomen in naam der beschaving, uitloopt op verdrukking en knevelarij, op plundering en moord'. Deze woorden werden uitgesproken in

1908, toen koning Leopold II het grootste deel van zijn privé-domein Congo aan de Belgische staat wilde overdragen. Augusteyns vervolgde dat deze overdracht niet de belangen van de Congolezen of de Belgen zou dienen, maar uitsluitend die van de grote kapitalisten en de koning zelf. De arbeidersklasse had volgens hem geen enkel belang bij de voorgenomen operatie (252).

Soortgelijke uitspraken van een liberale vakbondsman zal men in Nederland tevergeefs zoeken. Daarmee is het project van Vanacker om het leven en werk van Leo Augusteyns uitgebreid te beschrijven ook voor kenners van de Nederlandse arbeidersbeweging leerzaam. Vanacker heeft twee delen gewijd aan het leven van de vrijwel vergeten liberaal. Het boek is door de uitgebreide beschrijving van de omstandigheden van de arbeidersbeweging in vooral Antwerpen veel meer dan een biografie. Sterker nog, het biografische aspect van de studie verdwijnt vaak achter de horizon van een ruimer onderzoek. Het lijkt er zelfs op alsof Vanacker het leven van Augusteyns vooral heeft gebruikt om een deel van de Belgische liberale geschiedenis te (her)schrijven. Augusteyns was van eenvoudige afkomst die in het België van toen aanliep tegen het feit dat zijn gebrekkige kennis van het Frans zijn maatschappelijke vooruitgang belemmerde. Deze ondervinding verklaart mede zijn vroege interesse in de politiek. Voor het overige komen we uit Vanackers boek niet erg veel over het persoonlijke leven van Augusteyns te weten. De opmerking dat in zijn geschriften slechts een keer een verwijzing naar zijn vrouw voorkomt is hier misschien ook wel debat aan.

Kenmerkend voor het liberalisme en dus ook voor een liberale arbeidersbeweging is de opvatting dat mensen hun leven zelf vorm dienen te geven. De naam 'Help Uzelve' voor een liberale organisatie ligt dan ook erg voor de hand. Misschien vooral als onderscheiding van de klerikale of confessionele stroming en minder van de socialisten die immers van mening zijn dat de bevrijding van de arbeiders het werk van de arbeiders zelf moet zijn. Bij de klerikalen leefde daar-

entegen het idee van een organische samenleving waarin de hogere klassen de plicht hadden voor de onder hen gestelden te zorgen.

De Belgische liberale arbeidersbeweging onderscheidde zich verder in niets van andere stromingen binnen de internationale arbeidersbeweging: politieke partij, vakbonden, ziekenfonds (het door de vader van de hoofdrolspeler opgerichte 'Help Uzelve') en coöperatieve bedrijven. De overeenkomst ging zelfs zover dat er ook onderlinge conflicten waren zoals we die ook maar al te goed kennen uit de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging. Ook hier waren deze de ene keer ideologisch en dan weer persoonlijk van aard. Persoonlijke rancune en ambitie speelden ook binnen de liberale beweging hun giftige rol.

Dat er in Antwerpen sprake was van een sociaal-liberale arbeidersbeweging is voor Nederlandse begrippen al bijzonder. Nog vreemder zal in Nederlandse ogen het feit zijn dat hoofdrolspeler Augusteyns een nationalist was. In België bestond dan wel een relatieve confessionele homogeniteit, maar voor het overige was en is het land verdeeld langs een taallijn. In het bestuur werden daarbij de Franstaligen lange tijd voorgetrokken op de Vlamingen, typerend daarvoor is het feit dat Augusteyns een van de eersten was die in het parlement Vlaams sprak. Vanwege de ongelijke machtsverhouding tussen Frans- en Vlaamstaligen was de sociale strijd gedeeltelijk ook een taalstrijd hoewel de arbeidersbewegingen van beide vaak wel trachtten samen te werken.

Vanacker laat (misschien onbedoeld) in deel 2 van zijn biografie zien hoe riskant het nationalisme in de sociale beweging is. Augusteyns begaf zich op glad ijs met zijn sympathie voor nationalistische sentimenten. Hij werd daarvoor zowel na de Eerste als na de Tweede Wereldoorlog gestraft met respectievelijk drie jaar cel en verbeurdverklaring van zijn pensioenrechten, en nog een keer terugbetaling van die rechten omdat hij voor de eerste verbeurdverklaring van de Duitsers een vergoeding had ontvangen. Hierbij moet overigens wel worden aangetekend dat zijn sociaal engagement hem